

COMMENTAAR

Weer eerlijk over terugtrekkende overheid

Afnemend vertrouwen in overheid en de roep om een nieuwe bestuurlijke cultuur

*Peter van der Knaap**

In de Van Slingelandt-lezing 2021 van de Vereniging Bestuurskunde fileert Kim Putters de bestuurlijke cultuur die heeft geleid tot de problemen in het sociale domein en het afbrokkelend vertrouwen in de overheid. Zijn analyse is scherp en raakt de functie van beleidsevaluatie en –onderzoek in het hart:

- 1 De overheid heeft geen aandacht voor en (dus) geen zicht op de ‘échte problemen’ van burgers;
- 2 Onderzoekers en anderen die vooraf waarschuwen over niet realistische verwachtingen of regelrecht ‘wensdenken’ worden weggewuifd;
- 3 De korte termijn overheerst – bestuurders nemen geen tijd om kritisch in kaart te brengen en te overdenken wat de gevolgen zijn geweest van beleidsmaatregelen;
- 4 Fouten maken en toegeven dat je je vergist hebt zijn uit den boze.

Centraal in de diagnose van de SCP-directeur staan het afbrokkelende vertrouwen in de overheid en de uitholling van het ‘sociaal contract’; het idee dat het afstaan van een bepaalde mate van vrijheid en geld aan de overheid voor de burger resulteert in meer veiligheid, welzijn en welvaart.

Putters’ analyse biedt een logisch recept om de nu door velen als urgent ervaren cultuurverandering bij de overheid concreet te maken. Een bredere en responsieve blik, in combinatie met goede kennis bij besluitvorming én de bereidheid tot reflectie en ‘leren’, kan inderdaad helpen om het vertrouwen te herstellen. De ‘lessen voor de toekomst’ die de Raad van State voor zichzelf heeft geformuleerd na de te lang volgehouden strenge ‘alles-of-niets’ aanpak bij problemen met kindertoeslagen gaat van dezelfde principes uit. Beleidsevaluatie kan daar in belangrijke mate aan bijdragen door toepassing van interactieve, op vroege signalering van onvoorziene gevolgen gerichte methoden en technieken.

En toch verdient een belangrijk element in de analyse van Putters volgens mij meer nadruk. Veel van de maatschappelijke onvrede is te herleiden tot een overheid die zich terugtrekt. Of het nu gaat om voorzieningen op het platteland, het beschermen van waarden als landschappelijke kwaliteit of het leveren van goede voorzie-

* Dr. P. van der Knaap is directeur van IOB en voorzitter van het Nederlands Evaluatiegenootschap Vide.

Peter van der Knaap

ningen en zorg, op veel terreinen wordt het sociaal contract eenzijdig door de overheid ingeperkt.

Politici kunnen – of willen – daar vaak niet al te duidelijk over zijn. Onder het mom van Orwelliaanse *newspeak* als ‘zelfredzaamheid’ (mensen met beperkingen moeten het met minder hulp toch rooien), de ‘participatiesamenleving’ (mensen op afstand moeten ondanks bezuinigingen toch meedoen) of ‘ruimte’ (om het land vol te bouwen) worden niet zelden *fata morganas* voorgespiegeld, meestal in de reclame-trant van ‘het kan beter én goedkoper’. Wie erop let, ziet het verhullend beleidsjargon overall: van ‘krachtwijken’ en ‘flexibilisering’ van de arbeidsmarkt tot ‘sociaal leenstelsel’ en een overheid die ‘uitnodigt, verbindt en betrokken is’ (lees: zelf meer afstand neemt).

Het startpunt van het herstel van vertrouwen is altijd eerlijkheid. Overheid, wees daarom eerlijk over veranderingen in het sociaal contract of over de vraag waarom je níet intervenueert bij nieuwe problemen. Wees duidelijk waarom je als bestuurder kiest voor terugtreden en wat dat betekent voor burgers, bedrijven of natuur. Vooral als die kwetsbaar zijn.

De klassieke rol van beleidsevaluatie is – om met Wildavsky te spreken – ‘speaking truth to power’. De cultuurverandering zou moeten inhouden dat ook de overheid eerlijker is. De wereld kent anno 2021 grote problemen waar in een versplinterende samenleving verschillend over gedacht wordt. Dat stelt iedere overheid voor grote uitdagingen, zeker in deze door Corona geteisterde tijden. Toch zullen de meeste mensen begrijpen dat, om met Remkes te spreken, niet alles kan. Zonder eerlijkheid daarover zullen kennis, reflectie en de bereidheid om te leren van maatschappelijk tegengeluid gekunsteld en oppervlakkig blijven. Of, erger: vals.